
ANTON GRIČNIK, Noč ima svojo moč, Bog pa še večjo. Pohorje pripoveduje. Izdalo in založilo ČZD Kmečki glas, Ljubljana 1995, 497 strani.

V osmi knjigi zbirke »Glasovi«, katere pobudnica in urednica je dr. Marija Stanonik, je spregovoril pohorski človek. V njegovi preprosti, pokrajinsko barviti, vsebinsko mozaični in jezikovno pristni govorici so prikazani in osvetljeni pogledi, razlage in človekov odnos do najraznovrstnejših pokrajinskih oblik, pojavov in dogajanj v naravi in življenjskem okolju na sploh. V posameznih zgodbah in prigodah so zarisane in utemeljene številne pokrajinske značilnosti in posebnosti pohorskega sveta pa človekov prvinski odnos do znanih in neznanih oblik, pojavov in dogajanj v naravi in okolju ter v njegovem neposrednem življenjskem prostoru. Vsem neznanim in nepojasnjanim dogajanjem, ki so spremljala človeka od rojstva do smrti, je skušal najti tudi pohorski človek odgovore z ustreznimi razlagami in pojasnili. Podoba je, da so bile le-te pogostokrat zamejene in prikazane oziroma osvetljene s prenekaterimi tipičnimi potezami in svojstvi domačega kraja kakor tudi z vsakokratno širino in bistrino človekove razgledanosti in njegovega duhovnega obzorja.

Ob pregledovanju in prebiranju Gričnikovega dela, ko se srečujemo z izredno povednostjo, vsebinsko razsežnostjo zapisanih zgodb in njihovimi alegoričnimi sporočili, nazorno zaživi pred nami geografska podoba Pohorja in vse njegove gospodarske, socialne in prebivalstvene značilnosti. V tej materialno-pokrajinski podstati smemo iskati in najdemo prenekatero vzvode, ki so oblikovali in usmerjali človekov odnos do okolja in njegovih sestavin, na katerih temelji celostna podoba kulturne pokrajine.

Pohorje je pokrajinsko najobsežnejše hribovje v severovzhodni Sloveniji. Njegova prostranstva so sicer poseljena, a redko obljudena, in sicer pretežno s samotnimi hribovskimi kmetijami - saminami. Pozna srednjeveška kolonizacija, redka poseljenost, samooskrbno kmetijstvo in odmaknjenost od vseh večjih in pomembnejših dolinskih nekmetijskih središč, ki so osredotočena na samem obrobju hribovja, so tiste temeljne geografske oziroma pokrajinske sestavine in danosti, ki so zlasti še v preteklosti vplivale na svojevrsten, bolj ali manj samonikel gospodarski in kulturni razvoj območja.

Tudi nekdanje prometnice, ki so bile speljane čez hribovje in so povezovale njegove severne predele z južnimi območji, Dravsko dolino z Vitanjsko-doliškim podoljem, so nemalo prispevale k menjavi dobrin med severom in jugom. V navedenem je nakazan tisti dragoceni pokrajinski okvir in obseg, iz katerega je mogel črpati in oblikovati Pohorec svoje vsakdanje poglede na življenje, ki ga je bogatil z rodovnim izročilom, vsakdanjimi izkušnjami in razmišljanjem o svojem občevaljavnem poslanstvu.

Knjiga nam ponuja med drugim nazoren vpogled v vsakdanje oblike življenja in dela Pohorcev, še zlasti v preteklih obdobjih. Ob vsem tem pa spoznavamo, da je preteklost z vsemi svojimi resničnimi ali namišljenimi (tudi olepšanimi) vsebinskimi nastavki, pogostokrat pa tudi z nerazložljivimi in nepojasnjenimi pojavnimi oblikami, utemeljena in prisotna v načinu življenja najrazličnejših socialnih slojev pohorskega prebivalstva. V človekovem spominu so ohranjeni in v njegovi zavesti so zakoreninjeni premnogi ostanki preteklosti, ki poudarjeno označujejo človekovo razgledanost po okolju in nepotešene želje po umevanju in pojasnitvi vsemogočih dogajanj v prostoru. Z vsakokratnimi novodobnimi vplivi, ki se naglo širijo s sodobnimi komunikacijskimi sredstvi, preseljivami socialne in zaposlitvene sestave Pohorcev, z razkrojem samooskrbnega in polikulturnega kmetijstva itd., se čedalje vidneje izgublajo iz človekovega spomina in njegove zavesti pomembni preostanki preteklosti. V njej je namreč ohranjeno žlahtno in pristno ljudsko izročilo, ki je med drugim sooblikovalo človekov odnos do družine, soseda, soseske in sploh do domačega kraja.

V raznolikem in mozaičnem spletu dogajanj, ki so značilna za hribovska območja, odsevajo posamezne stopnje socialne in gospodarske preobrazbe Pohorja in njegovega prebivalstva tako v preteklosti kot v sedanosti. Njihov odsev se kaže v enkratnih in neponovljivih značilnostih in posebnostih pokrajinske fiziognomije. Gričnikovo delo nas je znova opozorilo, da v zadnjem času tudi na Pohorju naglo ginejo v pozabo premnoga izročila, ki so vse do nedavna bogatila človeka in osmišljala njegov mnogostranski odnos do bližnjega, soseda, okolja in do vsega tistega, kar je z najrazličnejših področij opredeljevalo njegov domači kraj, domačijo in sosesko. Zbrane pripovedi, ki so med Pohorci še žive, so bile v preteklosti ena izmed pomembnih in vogalnih sestavin človekovega obzorja in njegovega vsakdanjega življenja. Vgrajene so bile v vse najpomembnejše pore pohorskega življenja in so ga tudi pestrile s svojimi vsebinskimi odtenki in moralnimi zapovedmi.

Anton Gričnik je od leta 1991 dalje sistematično zbiral na Pohorju in na njegovem obrobju pripovedno izročilo, ki se je ohranilo med Pohorci vse do današnjih dni. Za objavo v pričujoči knjigi je izbral 1011 pripovedi in prigod; dobil oziroma zapisal jih je pri 280 informatorjih, ki žive in so razkropljeni v več kot stotih pohorskih in obpohorskih naseljih, trgih in mestih. Z zapisanimi pripovedmi in dogodki je oživel starodavni in skrivnostni svet ter bajni utrip nekdanjega življenja, kakršnega so Pohorci prenašali iz roda v rod vse do današnjih dni. Pripovedi segajo na najrazličnejša področja človekovega dela in življenja. Avtor knjige oziroma zapisovalec zgodb nam ponuja v presojo in doživetje ostanke starega, nekoč živega in povsod navzočega ljudskega izročila. Iz pozabe je otel podobe in dejanja strahov pa bajke, legende in pravljice, pa najrazličnejša človekova lastna ali tuja doživetja in spoznanja. Večinoma so to zgodbe noči, saj se praviloma dogajajo sredi noči, ko so imeli demoni in druga strašila največjo moč. Podoba je, da je skušal tudi pohorski človek na lasten način izpovedovati vse tisto, kar je nosil v sebi. Praviloma zgodbe, kot poudarja pisec knjige, niso povsem izmišljene, ampak opisujejo resnične in dozdevne dogodke, kakor jih je doživljal in

razumeval preprosti hribovski kmečki človek, ki je živel na odročnih in samotnih kmetijah sredi prostranih gozdov (prim. str. 14).

Da bi bila knjiga vsebinsko čimbolj pregledna, se je njen avtor odločil, da bo izbrane zgodbe glede na njihovo motiviko oziroma vsebinsko izpoved združil v posamezna poglavja. Tako je v knjigi osem tematskih razdelkov, ki so v vsebinskem pogledu razpeti v nekakšnem zamišljenem loku, in sicer od najbolj preprostih zgodb o strahovih, mimo najrazličnejših skrivnosti žive narave, vodnih in gozdnih prikazni, iskanja skrivnih zakladov, vraževerja, coprnice in copranja pa vse do vruga in smrti. Ali preprosto zapisano: vsebina zgodb sega od enostavnih in vsakdanjih doživetij ter spoznavanj okolja in zemlje hribovskega človeka pa vse tja do neba, kjer se z najrazličnejšimi sporočili, videnji in prikaznimi srečuje z umrlimi svojci in sosedi, angeli in svetniki.

Skupine zgodb in zapiskov o posameznih dogodkih, spoznanjih in videnjih so z vsebinske plati razporejeni v osem temeljnih poglavij. V vsakem osnovnem delu - poglavju knjige so vsebinsko sorodne ali podobne pripovedi združene v podpoglavja, ki jih avtor imenuje vsebinski »grozdi« in teh je kar 194. S tem je postala vsebinska problematika objavljenih zapisov mnogo bolj pregledna.

Osem temeljnih delov ali poglavij knjige prikazuje in zajema naslednjo tematiko. V prvem delu, Strah ima velike oči (str. 21-73), je objavljenih 149 zgodb. V drugem delu, Črni pes grize živino, je 98 zapiskov, ki osvetlujejo magično in mistično moč in vlogo domačih in divjih živali. Prikazni ne moreš ustreliti, je naslov tretjega poglavja (str. 127-175) s 121 pripovedmi, ki opisujejo divje lovce, vlogo in prisotnost pravljličnih bitij. V naslednjem poglavju, Šac (zaklad) so kopali (str. 177-235), je 109 pripovedi, ki prikazujejo ljubezen in bogastvo, posamezne socialne sloje podeželskega prebivalstva, junake, tatove in roparje, ubijalce, pesoglavce in Turke. V petem poglavju, Tja v ti beli grad (str. 237-290), je objavljenih 122 zgodb, ki so povezane s prividi, prisluhi, blodnjami, coprnici, pohorskimi vilami, žalik ženami, rojenicami in sojenicami, vražami, čarovnijami, vedeževanjem itd. V naslednjem razdelku, Ne kliči hudiča! (str. 291-337), so zbrane zgodbe in dogodivščine, ki so povezane z vragom, zlodejem, Luciferjem, peklensčkom, hudobcem in hudičem. Vseh teh zapisov je triindvetdeset. "Smrt jucka" je naslov sedmega dela knjige (str.339-397), ki ponuja blizu 60 zapisanih zgodb; obravnavajo umiranje, napovedi smrti, nočne pogrebce, pokojnike, ki se vračajo med svojce in duše, ki delajo pokoro. V sklepnem, osmem poglavju, Odprto nebo (str. 399-461), s 159 pripovedmi so zgodbe, ki s svojo izpovedjo prikazujejo otroke, starše in celotno kmečko služinčad, desetega brata, puščavnike, romanja, verska oziroma cerkvena znamenja itd.

Posebej je potrebno poudariti, da so zgodbe zapisane ozirna natisnjene v treh jezikovnih različicah. Več kot dve tretjini (692) zapisov je objavljenih v pohorski različici pogovornega knjižnega jezika, četrtnina je zapisana v slovenskem knjižnem jeziku in 73 (ali 7,2 %) zgodb pa v pohorskem narečju. Tudi v tem vidim izredno vrednost gradiva, ki bo morda spodbudilo tudi jezikoslovce, da bodo pristopili k proučevanju pohorskega narečja, ki se deli v južnopohorsko in severnopohorsko narečje. Poznano je, da se na Pohorju uveljavljajo tako štajerski kot koroški jezikovni vplivi.

Krajši informacijski zapis o pohorskem pogovornem jeziku je prispevala mag. Jožica Narat, ki je celotno besedilo tudi jezikovno pregledala in uredila. M. Cerjak je delo opremila z 8 črnobelimi ilustracijami in preglednim zemljevidom Pohorja. Skrb za oblikovanje in grafično-tehnično ureditev knjige je imela A. Košir. Knjigi je priložena 50 minutna zgoščenka z 18 zgodbami; večina posnetkov (dve tretjini) je podana v narečju.

Uvodno misel na zgoščenci je povedala urednica zbirke, dr. M. Stanonik, glasbeno opremo pa sta prispevala J. Golob in F. Avsenek. Za boljše oziroma lažje razumevanje zapisanih zgodb, še zlasti tistih, ki so natisnjene v narečju, je dodan slovarček manj znanih narečnih in drugih besed (str. 465-476). Sledi podrobnejši pregled informatorjev (str. 477-486), brez katerih ne bi bilo mogoče zbrati toliko dragocenega gradiva in izdati knjige. Na zadnjih dveh straneh sta kratka povzetka vsebine, in sicer v nemškem in angleškem jeziku.

Ob sklepu predstavitve Gričnikovega dela o pohorskem človeku je potrebno opozoriti še na nekatera dejstva. Z zbranim in večji del tudi objavljenim gradivom je pisec iztrgal pozabi številne zgodbe oziroma pripovedi, ki kažejo predvsem duhovni svet pohorskega človeka kakor tudi njegovo željo in potrebo po razumevanju življenja in vseh mogočih dogajanj v domačem kraju. Podrobnejši pregled objavljenega izročila nadvomno kaže na to, da so posamezne zgodbe in prigode bolj ali manj navezane na določena območja. Pisec knjige nam ponuja hvaležno tematiko v preučitev: katere objavljene zgodbe so po svoji vsebinski zasnovi obče poznane na vsem slovenskem ozemlju in katere so specifično pohorskega izvora. Prav tako bi nas še dodatno zanimali vsebinski razločki med zgodbami, ki so povezane s krajevno oziroma pokrajinsko členitvijo Pohorja.

Tudi geografija in domoznanstvo bosta našla v Gričnikovih pohorskih zgodbah obilo dragocenega gradiva, napotkov in tehtnih spodbud za razmislek. Domala v vseh zgodbah so zarisane oziroma podane najrazličnejše krajevne značilnosti in posebnosti. V njih so vidno poudarjene naravnogeografske pokrajinske poteze in značilnosti, ledinska in sploh zemljepisna imena, krajevnoprometno omrežje z izredno poudarjeno vlogo križišč ali prometnih stičišč. Ob vsem tem zaživi pred bralcem knjige nekdanja gospodarska podoba Pohorja, socialni sloji prebivalstva pa tudi prebivalstvene selitve, ko so prihajali »tujci« na Pohorje od vsepovsod in prinašali s seboj ne samo gospodarske novosti, temveč tudi nove zgodbe.

Skratka, Anton Gričnik je opravil garaško delo, ki nam je zapolnilo marsikatero vrzel za celovitejše poznavanje Pohorja in Pohorcev. In za vse to smo mu lahko res iskreno hvaležni! Zato njegova knjiga izbranih zgodb zasluži pozornost vseh tistih strok, ki se ukvarjajo s slovensko zemljo in njenim človekom.

Milan Natek

HELENA LOŽAR-PODLOGAR: V adventu snubiti - o pustu ženiti. Svatbene šege Ziljanov. Mohorjeva založba, Celovec-Ljubljana-Dunaj. Celovec 1995, 116 str., ilustr.

Kot je v uvodu zapisala avtorica knjige, mag. Helena Ložar - Podlogar z Inštituta za slovensko narodopisje pri Znanstvenoraziskovalnem centru SAZU, strokovnjakinja za šege življenjskega kroga, je želela kronološko zbrati, evidentirati in kritično pretresti vse tiskane in nekatere rokopisne vire o slovenskih svatbenih šegah in navadah na Zilji ter ob tem predstaviti njihovo sodobno podobo s pomočjo terenskih zapisov in odgovorov na anketo Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU. Viri o slovenskih ženitovanjskih šegah, tako tudi o šegah na skrajnem severozahodu slovenskega narodnostnega ozemlja, na Zilji, doslej niso bili kritično ovrednoteni.

Obravnavana knjiga pomeni natančen pregled dosedanjih virov in podrobno predstavlja ziljsko svatbo, »váscit«, ki je po avtoričinih besedah »med najlepšimi ženitovanji Slovencev sploh«. Vedno je odražala način življenja tamkajšnjih prebivalcev - kmetov,